

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ОЦІННИХ РЕАКТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

*Бобошко Тетяна Михайлівна,
асп.*

*Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов
Національної академії наук України*

У статті представлені результати дослідження функціонального аспекту оцінних реактивних висловлень як одного із параметрів їх комунікативно-функціональної типології. Так, з одного боку, оцінні висловлення адресата можуть сприяти адекватному розумінню дійсності, з другого – забезпечують її емоційне сприйняття, а з третього – здійснюють прямий або прихований вплив на інтенції співрозмовника.

Ключові слова: функція; категорія оцінки; оцінне реактивне висловлення.

Постановка проблеми. Уже декілька десятиліть у лінгвістиці домінує функціональний підхід – магістральний напрямок сучасного мовознавства, що поєднує в собі найкращі риси усіх відомих теоретичних течій [Бацевич 2009].

Функціоналізм передбачає розгляд мови у процесі функціонування з огляду на комунікативну взаємодію інтерактантів і цілеспрямовану природу мовних одиниць та явищ [Бацевич 2009; Селіванова 2006, 650].

Актуальність даної роботи полягає в тому, що функціональний принцип дозволяє розглянути оцінні висловлення в дії та відобразити позитивні або негативні ціннісні властивості, які приписуються об'єкту суб'єктом оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження функціональної спрямованості оцінки як лінгвістичної категорії знайшло широке відображення в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (Н. Д. Арутюнова [Арутюнова 1999], О. М. Вольф, В. Г. Гак [Гак 1998], В. І. Жданова, Т. А. Космеда, Т. В. Маркелова [Маркелова 1994], М. О. Мініна, О. М. Прохорова, З. К. Темиргазіна, В. М. Телія, М. А. К. Хеллідей [Хеллідей 1980], І. В. Чекулай, В. І. Шаховський, І. Ю. Шкіцька [Шкіцька 2012], S. Hunston [Hunston 2001], G. Thompson [Hunston 2001] та ін.).

Віддаючи належне працям усіх зазначених науковців, зауважимо, що їх дослідження спрямовані переважно на вивчення функцій оцінки як категорії, що виявляється на семантичному або синтаксичному мовних рівнях [Арутюнова 1999; Маркелова 1994; Иссерс 2013]. Ті з них, що розкривають реалізацію функцій оцінного висловлення як сукупності усіх мовних рівнів, носять узагальнюючий характер [Хеллідей 1980; Hunston 2001].

Варто звернути увагу на те, що адресат є як об'єктом персуазивного впливу, так і його суб'єктом, тобто завдяки правилу міні ролей власною реакцією здійснює вплив на подальший хід спілкування [Иссерс 2013].

У комунікативно-прагматичному руслі дослідження оцінне реактивне висловлення (ОРВ) розуміємо як мовленнєвий акт, що: 1) слугує оцінним засобом вияву мовленнєвого впливу (перлокутивного ефекту) ініціюючої репліки; 2) одночасно виражає інтенцію (стратегії й тактики) відносно співбесідника, при цьому адресант й адресат міняються комунікативними ролями; 3) реалізує певну функціональну спрямованість у дискурсі.

У роботі [Бобошко 2013] представлена класифікація оцінних реактивних висловлень відповідно до перлокутивного ефекту ініціюючої репліки, де виокремлено

власне оцінні реактивні висловлення та маніпулятивні оцінні реактивні висловлення. Перший із зазначених типів спрямований на вираження ставлення адресата до висловлення адресанта, другий використовується з метою прихованого впливу на свідомість співрозмовника.

Постановка завдань дослідження. Об'єктом дослідження у статті виступають оцінні реактивні репліки в сучасній англійській художній літературі, а її предмет становить функціональний аспект зазначених висловлень.

Мета представленої роботи полягає у встановленні та описі функціональної характеристики типів оцінних реактивних висловлень як частини їх комунікативно-функціональної типології. Досягнення мети обумовлює **наукову новизну** дослідження.

Методом суцільної вибірки відібрано та проаналізовано близько 2000 випадків ОРВ як складових діалогічних єдностей "питання – відповідь".

Виклад основного матеріалу. Для визначення функціональної спрямованості ОРВ необхідно спершу встановити дефініцію поняття "функція". Однак, навіть у рамках однієї школи функціоналізму науковці інколи не можуть досягнути згоди у цьому питанні.

Так, *функцію* розглядають як роль, призначення мовної одиниці при її відтворенні в мовленні [Ахманова 2004; Бацевич 2009; Бондарко 1992, 14–15; Селіванова 2006].

О. В. Бондарко й А. Е. Левицький деталізують це поняття, трактуючи його як призначення, що з одного боку виступають як потенції, що каузують певні "способи поведінки" даної мовленнєвої одиниці, а з іншого боку – як результати реалізації цих потенцій [Бондарко 1992, 14–15; Левицький 2004].

У роботах В. Г. Гака означення функції виявляється в опозиції функціонального – нефункціонального: узуального – загальному, мовленнєвого – мовному, ономасіологічного – семасіологічному, частотно-кількісного – структурному, формально-граматичного – лексико-семантичному, синтаксичного – морфологічному тощо [Гак 1998].

Мовознавці звертають увагу на необхідність розрізнення понять "функції мови" та "функції мовних одиниць" і визначають їх співвідношення як цілого й частини [Бацевич 2009; Бондарко 1992, 14–15; Левицький 2004].

У сучасній лінгвістиці класифікації базових функцій мови та мовлення є такими ж неоднозначними, як і дефініції цих понять.

У 70–ті роки минулого століття Ю. С. Степанов виділив такі три функції мови як засобу спілкування, пізнання та впливу: номінативну, синтаксичну й прагматичну, що відповідають трьом базовим аспектам семіотики – семантиці, синтактиці та прагматиці [Степанов 1973].

Прагматична функція, що є релевантною для нашого дослідження, трактується як ефект, вплив мовленнєвого повідомлення на адресата [Левицький 2004, 26], тобто полягає у формуванні його інтенцій [Гак 1998].

Окрім цього, до *базових функцій мови та мовлення*, що є взаємообумовлюючими й взаємопов'язаними, на думку різних науковців, належать: акумулятивна; апелятивна; волюнтативна; діакритична; експресивна; емоційна; естетична; етніч-

на; інформативна; когнітивна; комунікативна; конативна; конструктивна; креативна; магічна; метамовна; номінативна; поетична; репрезентативна; референтна; сигнальна; фатична тощо [Бацевич 2009; Селіванова 2006; Степанов 1973; Хеллідей 1980; Якобсон 1975; Bühler 1999].

Вартими уваги виступають **функції висловлення** як конкретної реалізації речення в ситуації мовлення [Селіванова 2006, 62]: конативна (стилістична); прагматична, що складається із комунікативної та паракомунікативної функцій; імплікативна; юнктивна; інтерпретативна [Левицький 2004].

Особливість **категорії оцінки** дослідники вбачають у надзвичайній різноманітності її **функцій**: волюнтативна; гносеологічна (пізнавальна); дидактична; експресивна; кумулятивна; регулятивна (прескриптивна) [Арутюнова 1999, 183; Гак 1998].

Згідно з положеннями прагмалінгвістики, найважливішою характеристикою будь-якого висловлення виступає його іллокутивна функція. Вона вважається основною та реалізується різним чином в залежності від того чи іншого класу мовленнєвих актів. Так, у класифікаціях Дж. Л. Остіна, К. Баха оцінні висловлення підпадають під категорію вердиктивів, В. В. Богданова, Дж. Н. Ліча, Дж. Р. Сьорля – експресивів, Д. Вундерліха – сатисфактивів, Г. Г. Почепцова – перформативів [Сусов 2009, 109–130]. З цього випливає, що основною (іллокутивною) функцією естимативних висловлень виступає **експресивне вираження ставлення** до осіб, подій, явищ.

Підтвердженням цієї думки виступають слова М. А. К. Хеллідея про те, що функціональний аспект естимативних висловлень обумовлений застосуванням мови як "засобу для втручання в мовленнєвий акт", вираження власної думки, ставлення та оцінок, а також відносин, що встановлюються між мовцем і слухачем [Хеллідей 1980, 120].

Здійснивши огляд праць, у яких досліджується функціональний аспект категорії оцінки, спираючись на вищезазначені твердження про базові функції мови та мовлення, і відповідно до структурно-функціонального аналізу текстового простору сучасної англomовної художньої літератури, виділимо такі допоміжні **функції оцінних висловлень адресата**:

1) **фатична (контактна)** (8 %) – вид прагматичної функції оцінних реактивних висловлень, основне завдання яких полягає у підтриманні контакту зі співрозмовником, готовності сприймати й аналізувати інформацію або в розмиканні мовленнєвого контакту, при цьому не маючи на меті передачу інформативних повідомлень [Ахманова 2004; Бацевич 2009, 34; Матюхіна 2011; Чхетиани 1987]:

"How are you, really?"

"Good enough. The business is healthy. My family are well" [Easterman 2002, 46].

Ю. В. Матюхіна стверджує про соціокультурну й психологічну стереотипність і конвенційність фатичної метакомунікації, що відповідає загальноприйнятим нормам спілкування [Матюхіна 2011].

Зокрема, у розглянутих джерелах емпіричного матеріалу фатична функція виявляється в морально-етичній сфері, розмовах про спільних знайомих, обговоренні новин. У фатичній метакомунікації оминаються табуйовані теми: політичне та фінансове становище, релігійні погляди співрозмовників;

2) **спонукальна функція** (17,4 %) належить до волюнтативного типу прагматичної спрямованості естимативних реактивних висловлень і реалізує прямий (явний)

ВПЛИВ на інтенції адресанта виконувати певні фізичні, інтелектуальні, духовні та інші дії [Бацевич 2009, 34; Гак 1998, 87]:

"Well, what period would you like to visit?"

"Erm – the Crusades might be fun. All that blood and fighting – cool!" [Wright 2006, 179].

Використання прямого впливу зумовлює реалізацію спонукальної функції лише у власне оцінних реактивних висловленнях. Відповідно до результатів кількісного аналізу, у раціональних ОРВ вона виявляється найбільш яскраво. Однак, зважаючи на значну кількість зазначених ОРВ у вибірці, можна стверджувати про рівномірний розподіл функції у всіх видах даного типу ОРВ;

3) **маніпулятивна функція** (14,3 %) належить до волюнтативного типу прагматичної спрямованості оцінних реактивних висловлень, але, на відміну від спонукальної функції, адресат намагається здійснити прихований вплив на поведінку адресанта, модифікувати систему його цінностей та установок, намірів, поглядів, уявлень, оцінних критеріїв із метою власної вигоди або ж на благо об'єкта маніпуляції, суспільства [Шкіцька 2012, 8; Hunston 2001, 6]:

"I'm releasing you on your own recognizance. Don't leave the jurisdiction, do you hear me?"

"I won't, I promise. I love this jurisdiction. It's my favourite jurisdiction" [Scotto-line 2004, 175].

Зазначена функція превалює у всіх видах маніпулятивних висловлень адресата. Таким чином, серед вербальних важелів, за допомогою яких можна маніпулювати особою, виступають оцінні висловлення щодо потреб, установок, інтересів; смислів та цінностей; соціально усталених норм, правил і традицій; інерційних, типових механізмів певних вербальних і позавербальних дій в стандартних ситуаціях тощо.

Реалізація маніпулятивної функції у незначній кількості естетичних ОРВ підтверджує те, що в сучасному суспільстві маніпуляція естетичними якостями є вагомим фактором впливу на міжособистісну взаємодію;

4) **аккумулятивна (соціальна)** (11,9 %) – тип прагматичної спрямованості оцінних реактивних реплік, при якому вміщена в дескрипції або конотації висловлення оцінка протягом довгого часу зберігає систему цінностей, пов'язану з особистими пріоритетами адресата й/або таку, що існувала в певний період у певному суспільстві [Бігунова 2007]:

"What do you do, Mandy?"

"I work for an events company. I love it, actually, and the good news is I've just been promoted" [McCutcheon 2009, 15];

Незважаючи на те, що зазначена функція пов'язана із особистісними та суспільними цінностями, вона представлена не так широко, як вищеописані спрямованості ОРВ. Однак, на відміну від попередніх функцій, аккумулятивна реалізується як у власне оцінних, так і в маніпулятивних оцінних висловленнях адресата;

5) **когнітивна (гносеологічна, пізнавальна)** (28,2 %) – тип прагматичної спрямованості естимативних реактивних висловлень, при якому оцінюючи певний предмет, явище, адресат співвідносить об'єкт оцінки з ідеальною, нормативною картиною світу, тобто забезпечується адекватне сприйняття й розуміння репліки [Бацевич 2009, 34; Якобсон 1975]:

"How's it going?"

"Oh, not so bad, you know," he said. "Seems a nice enough feller" [Fielding 2000, 41];

Когнітивна функція притаманна переважно власне оцінним реактивним висловленням. Найяскравіше вона виражається у раціональних ОРВ, що свідчить про адекватне сприйняття й розуміння дійсності комунікантами. В маніпулятивних ОРВ дана функція представлена лише в незначній кількості, що підтверджує засади здійснення такого впливу: прихований характер, створення ілюзії свободи прийняття рішень, ставлення адресата до адресанта як до засобу досягнення цілей тощо [Зирка 2005];

б) **емотивна (модальна)** (20,2 %) – тип прагматичної спрямованості естимативних реактивних висловлень, що слугує засобом вираження емоційного сприйняття дійсності адресатом [Бацевич 2005, 34; Бігунова 2007; Якобсон 1975]. Зазначена функція найчастіше реалізується в емоційно-оцінних висловленнях адресата:

"How was your journey?"

"Fantastic!" he told her with a smile [Reid 2007, 183].

Дані щодо частотності й переважання реалізації тієї чи іншої функції в ОРВ представимо у таблиці (табл. 1):

Таблиця 1

**Частотність реалізації функцій оцінних реактивних висловлень
(відносно всіх типів і видів ОРВ, %)**

Види ОРВ та їх функції	фатична	слонукальна	маніпулятивна	аккумулятивна	когнітивна	емотивна	Всього:
Власне оцінні реактивні висловлення							
квантитативне	0	1,0	0	0,3	2,3	0	3,6
емоційне	0,9	2,8	0	0	5,2	14,1	23,0
естетичне	0	1,5	0,3	0,7	1,2	1,5	5,2
етичне	0	2,3	0	0,8	2,7	1,5	7,3
сенсорне	0,4	1,2	0	0	2,5	0,4	4,5
раціональне	5,5	6,2	0	1,8	9,1	1,5	24,1
логічне	0	2,0	0	2,0	3,7	0	7,7
соціальне	1,2	0,4	0	4,7	1,0	0,3	7,6
Всього:	8,0	17,4	0,3	10,3	27,7	19,3	83,0
Маніпулятивні оцінні реактивні висловлення							
маніпуляції образами	0	0	4,9	0,7	0,3	0,3	6,2
конвенційне	0	0	2,7	0,1	0,1	0,1	3
оперативно-предметне	0	0	1,5	0,3	0	0	1,8
експлуатації особистості	0	0	1,7	0	0	0,4	2,1
маніпуляції духовністю	0	0	3,2	0,5	0,1	0,1	3,9
Всього:	0	0	14	1,6	0,5	0,9	17,0
Загальна кількість:	8,0	17,4	14,3	11,9	28,2	20,2	100

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, зважаючи на здатність адресата висловлення бути як об'єктом, так і суб'єктом впливу, у сучасній лінгвістиці все більше уваги приділяється вивченню персуазивності реактивних реплік.

Згідно з комунікативно-функціональною типологією ОРВ, персуазивність виявляється у перлокутивному ефекті ініціюючої репліки, тактико-стратегічному комплексі та функціях оцінних висловлень адресата.

Розгляд мови у процесі функціонування з огляду на комунікативну взаємодію інтерактантів і цілеспрямовану природу мовних одиниць та явищ зумовлює виокремлення таких функцій ОРВ: фатична (8 %), спонукальна (17,4 %), маніпулятивна (14,4 %), акумулятивна (11,8 %), когнітивна (28,2 %), емотивна (20,2 %).

Зважаючи на приблизно рівномірну частотність когнітивної, емотивної, волюнтаривної (спонукальної та маніпулятивної) функцій, можна стверджувати про універсальність оцінних висловлень адресата як лінгвістичного феномену.

Таким чином, ОРВ у функціональному аспекті трактуємо як мовленнєвий акт, що з одного боку може сприяти адекватному розумінню дійсності, з іншого – забезпечує її емоційне сприйняття, а з третього – здійснює прямий або прихований вплив на інтенції співрозмовника.

Окрім цього, перед нами стоїть завдання встановлення, яким чином та які вербальні й позавербальні засоби слугують для вираження того чи іншого виду ОРВ із врахуванням притаманних йому тактик і функцій.

Бобошко Т. М., асп.

Центр наукових досліджень і преподавання іностраних мов Національної академії наук України

Функциональный аспект оценочных реактивных высказываний

В статті представлені результати дослідження функціонального аспекта оцінних реактивних висказувань як одного із параметрів їх комунікативно-функціональної типології. Так, з одної сторони, оцінні висказування адресата можуть сприяти адекватному розумінню дійсності, з другої сторони – забезпечують її емоційне сприйняття, а з третьої – здійснюють пряме або приховане вплив на інтенції співрозмовника.

Ключевые слова: функция; категория оценки; оценочное реактивное высказывание.

Boboshko T. M., Postgraduate Student

Research and Educational Centre for Foreign Languages, National Academy of Sciences of Ukraine

Functional Aspect of Estimative Reactions

The article presents the investigation results of the functional aspect of estimative reactions which serves as a parameter of their communicative and functional typology. Thus, on the one hand, estimative statements of the addressee may contribute to the adequate comprehension of reality, on the other hand, they ensure its emotional perception, from the other point of view, they realize explicit or implicit effect on the interlocutor's intentions.

Key words: function, estimation category, estimative reactions.

Література:

1. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – [2-е изд., исп.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – [2-е изд., стер.] – М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2009. – 376 с.

4. *Бігунова, Н. О.* Рівнева структура мовленнєвих актів похвали і схвалення / Н. О. Бігунова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2007. – № 32. – С. 117–119.
5. *Бобошко, Т. М.* Реактивная оценочная реплика как выражение перлокутивного эффекта / Т. М. Бобошко // Языковая системология : сборник статей. Материалы Международной научной конференции (21 февраля 2013 г.). – М., 2013. – С. 274–280.
6. *Бондарко, А. В.* К вопросу о функциях в грамматике / А. В. Бондарко // Известия АН России. Серия литературы и языка. – 1992. – Т. 51. – № 4. – С. 14–25.
7. *Зирка, В. В.* Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.02 "Русский язык" / Зирка Вера Васильевна. – Днепропетровск, 2005. – 342 с.
8. *Иссерс, О. С.* Речевое воздействие / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. – 240 с.
9. *Левицький, А. Е.* Основи функціональної лінгвістики / Андрій Едуардович Левицький. – Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2004. – 124 с.
10. *Маркелова, Т. В.* Функционально-семантическое поле оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 1994. – № 4. – С. 12–19.
11. *Матюхина, Ю. В.* Социально-психологические аспекты фатической метакоммуникации / Ю. В. Матюхина // Вісник Харківського національного університету. Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов". – 2011. – № 972. – С. 39–43.
12. *Селіванова, О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. *Степанов, Ю. С.* Семиотическая структура языка (три функции и три формальных аппарата языка) / Ю. С. Степанов // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1973. – Т. 32. – Вып. 4. – С. 340–355.
14. *Сусов, И. П.* Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
15. *Хэллидей, М. А. К.* Лингвистическая функция и литературный стиль / М. А. К. Хэллидей // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1980. – Вып. IX. – С. 116–147.
16. *Чхетиани, Т. Д.* Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т. Д. Чхетиани. – К., 1987. – 24 с.
17. *Шкіцька, І. Ю.* Маніпулятивні тактики позитиву : лінгвістичний аспект / Ірина Юрїївна Шкіцька. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 440 с.
18. *Якобсон, Р.* Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм "за" и "против". – 1975. – С. 193–230.
19. *Bühler, K.* Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache / Karl Bühler. – [3. Auflage]. – Stuttgart : Gustav Fischer Verlag, 1999. – 501 S.
20. *Hunston, S.* Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse // S. Hunston, G. Thompson. – L. : Oxford University Press, 2001. – 225 p.
21. *Easterman, D.* Maroc / Daniel Easterman. – L. : Harper Collins Publishers, 2002. – 400 p.
22. *Fielding, H.* Bridget Jones. The Edge of Reason / Helen Fielding. – L. : Picador, 2000. – 422 p.
23. *McCutcheon, M.* The Mistress / Martine McCutcheon. – L. : Pan Books, 2009. – 328 p.
24. *Reid, C.* The Personal Shopper / Carmen Reid. – L. : Corgi Books, 2007. – 439 p.
25. *Scottoline, L.* Killer Smile / Lisa Scottoline. – N. Y. : HarperCollins Publishers, 2004. – 358 p.
26. *Wright, D.* The History of Lucy's Love Life in 10 ½ Chapters / Deborah Wright. – L. : Sphere, 2006. – 374 p.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14